

УДК 811.111

Н. С. Рибалка

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

МОТИВАЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ НОМЕНКЛАТУРНИХ НАЙМЕНУВАНЬ ССАВЦІВ (АСОЦІАТИВНО-ТЕРМІНАЛЬНИЙ РІЗНОВИД)

Надається характеристика механізмів асоціативно-термінальної мотивації, залучених до творення англійських номенклатурних найменувань ссавців, у ракурсі когнітивної ономасіології; встановлюються три головні донорські концептуальні сфери, що постачають свої знаки до домену ссавців: ЛЮДИНА, ТВАРИНА, АРТЕФАКТ.

Приведена характеристика механізмів асоціативно-термінальної мотивації, задеійствованих при образованні англійських номенклатурних найменувань млекопитаючих, в ракурсе когнітивної ономасіології; определены три основные донорские концептуальные сфери, поставляющие свои знаки в домен млекопитающих: ЧЕЛОВЕК, ЖИВОТНОЕ, АРТЕФАКТ.

The author gives brief account of associative-terminal motivational mechanisms, applied to English scientific names of mammals as seen in terms of cognitive onomasiology. The article outlines the specifics of the interaction between the target domain MAMMAL and source domains HUMAN, ANIMAL, ARTEFACT.

У сучасному мовознавстві спостерігається неабиякий інтерес до процесу номінації реалій дійсності, інтеріоризованих у мисленні, та до мотивації як ключового елемента номінативного акту. Тому актуальність нашої розвідки зумовлена потребою вивчення номінативних технік, мотиваційних механізмів та мовних ресурсів, залучених до творення складників терміносистем як носіїв конденсованої і водночас максимально конкретної інформації про позначене, що уможливорює ближчий погляд на різні фрагменти наукової картини світу.

Для дослідження мотиваційних механізмів, залучених до творення англійських номенклатурних найменувань ссавців, нами було використано методику когнітивно-ономасіологічного аналізу. Метою когнітивно-ономасіологічного аналізу є дослідження механізму мотивації як наскрізної у процесі номінації лінгвопсихоментальної операції встановлення семантичної й формальної залежності між мотиватором і похідною номінативною одиницею (мотивованим знаком) на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначене. Залежно від місця мотиватора у цій структурі, О. О. Селіванова диференціює пропозиційно-диктумний, асоціативно-термінальний, модусний та змішаний типи мотивації [2, с. 153–179].

Метою нашої статті є характеристика асоціативно-термінального типу мотивації на матеріалі номенклатурних найменувань ссавців (далі – ННС) у сучасній англійській мові. Цей різновид мотивації дає змогу простежити метафоричні механізми мовної картини світу та з'ясувати головні предметні сфери, які постачають свої знаки до номенклатури ссавців. Матеріал дослідження у кількості близько 200 ННС вилучено шляхом суцільної вибірки із посібника «*Mammal Species of the World: A Taxonomic and Geographic reference*» (упорядники D. E. Wilson і D. M. Reeder) [8] та «П'ятимовного словника назв ссавців» за редакцією

В. Є. Соколова [4]. Допоміжними засобами тлумачення послужили *online* енциклопедії та ресурси (*Animal Diversity Web* [9], *Answers.com* [11], та англomовні тлумачні словники *Oxford English Dictionary* [7] та *Longman Dictionary of Contemporary English* [10]. Наша робота спирається на доробок таких актуальних та перспективних галузей сучасного мовознавства, як когнітивне термінознавство, когнітивна ономаціологія, когнітивна семантика, вона є першою у германістиці розвідкою, присвяченою аналізу асоціативно-термінальної мотивації англійських ННС.

Асоціативно-термінальна мотивація за загальним механізмом є метафоричною і ґрунтується на подібності нового поняття про реалію та деякого в чомусь подібного до неї образно-асоціативного уявлення про іншу реалію [5]. Із когнітивної точки зору процес метафоризації близький до моделі міркування за аналогією, яка спирається на уявлення про передачу інформації чи знань між двома концептуальними сферами (доменами): зі сфери-джерела (або донорської зони) до сфери-мішені (або реципієнтної зони) [6; 1]. Творення метафорично мотивованих найменувань ссавців передбачає використання вже наявних у мові знаків, попри те, що ці знаки не належать до домену ссавців, а запозичені з концептосфер людини, інших тварин, артефактів.

Людина сприймає та оцінює довкілля, керуючись не в останню чергу принципом антропометричності, тому концептуальна сфера ЛЮДИНА є стереотипним донорським доменом для найменувань ссавців у сучасній англійській мові. Підґрунтям для численних антропоморфних метафор є подібність частин тіла, зовнішніх ознак, поведінки, життєдіяльності людини та тварини.

Метафоричними мотиваторами англійських ННС часто стають **соматизми** людини, хоч у номенклатурі ссавців наявні відповідники у прямих значеннях (пор.: *-nosed* – *-muzzled*; *-handed*, *-footed*, *-legged* – *-pawed*; *-haired* – *-furred*; *-toed* – *∅*; *-shouldered* – *∅* тощо): *long-nosed antechinus*, *two-toed anteater*, *Jamaican long-legged bat*, *black-shouldered opossum*. Причому метафоричні соматизми настільки укоринилися у номенклатурі ссавців, що деякі тлумачні словники помилково подають їх як такі, що властиві всім ссавцям, а не лише людині. Зазвичай такий метафоричний зв'язок базується на подібності за функціями або розташуванням на тілі.

Деякі партоніми людини залучаються до процесу номінації ННС за гештальтною подібністю, адже лише візуально вони нагадують деякі елементи зовнішності людини. Так, у назві *whiskered bat* елемент *whiskered* указує на видовжену шерсть на мордочці тварини, порівнюючи її з бакенбардами. У номені *freckled antechinus* компонент *freckled* обирається мотиватором через подібність поодиноких білих шерстинок на тілі тварини до ластовиння у людини. У найменуванні *black-bearded tomb bat* («*Males with elongated blackish hairs on the underside of chin and throat*») метафорична ономаціологічна ознака *bearded* має ще й статус еквоніма, оскільки ця ознака властива лише самцям цього виду і має сезонний характер.

Предикати концептосфери ЛЮДИНА стають мотиваторами англійських ННС здебільшого на підставі слухових гештальтів, як у найменуванні *singing vole* («*species gets its name from its warning call, a high-pitched trill, usually given from the entrance of its burrow*»).

Концептуальна сфера ЛЮДИНА постачає до номенклатури ссавців і мотиватори рівня якості з огляду на приписування тварині ознак людини: *slender loris* (*slender* – «(esp. of a person's figure) slim and well-formed»), *fat mouse* (*fat* – «having too much flabby tissue; corpulent; obese, as in a fat person»). Подекуди ці мотиватори поєднуються в ономаціологічній структурі ННС із метафоричними найменуваннями частин тіла людини. Приміром, у номені *pretty-faced wallaby*, де знак рівня якос-

ті *pretty* має також нечіткий оціночний відтінок («*pleasing or appealing in a delicate or graceful way; lacking in masculinity, effeminate*»).

Поряд із метафоричними мотиваторами рівня якості в процесі номінації ННС застосовуються метафоричні позначення рівня кількості, що вказують на найменший розмір певного виду тварини в межах роду чи родини: *pygmy* («*an abnormally undersized person*») та *dwarf* («*an abnormally undersized person, especially one with a large head and short arms and legs*»). Ці номени є вторинними позначеннями і, поєднуючись із гіперонімами, становлять поодинокі випадки: *dwarf gibbon*, *pygmy hippopotamus*.

Механізми використання метафоричних позначень у номенах ссавців різноманітні. Слідом за О. О. Селівановою, ми виокремлюємо структурно-метафоричний, дифузно-метафоричний та гештальтний різновиди асоціативно-термінальної мотивації [2]. Найпоширенішими механізмами застосування метафоричних позначень у нашому матеріалі є аналогія сценаріїв поведінки людини та тварини як дифузний різновид (*pilot whale* – часто пливе поряд із човнами і кораблями, наче супроводжує їх, вказує шлях) та гештальтна подібність (*capuchin monkey* – «*capuchins are named for their cap of crown hair, which resembles the cowl of Capuchin monks*»). У найменуванні *Hawaiian monk seal* зазначені різновиди мотивації поєднуються, оскільки ця тварина не лише нагадує монаха зовні («*its round head covered with short hairs, giving it the appearance of a medieval friar*»), а й веде дещо відлюдний у порівнянні з іншими представниками роду спосіб життя («*Hawaiian monk seal lives a more solitary existence, in comparison with other seals that in places collect in large colonies*»).

Не менш активною донорською концептосферою для англійської номенклатури ссавців є інші тварини, здебільшого інші ссавці. Зазвичай якась частина тіла тварини або її ознака є подібною до характерної частини тіла чи ознаки іншої тварини. Як правило, ономасіологічна структура таких найменувань представлена складним прикметником на кшталт бахуврихи, компоненти якого є метафоричним позначенням частини тіла ссавця і її приналежності іншій тварині або птаху. Наприклад, *pig-footed bandicoot* («*The forefeet have two functional toes with hoof-like nails, rather similar to a pig*»), *owl-faced monkey* («*...a characteristic white stripe which extends from the root of the nose to the upper lip, giving it an owl-like appearance*»), *greater dog-faced bat* («*...so named due to its remarkably dog-like characteristics*»). У деяких випадках відбувається ономасіологічна імплікація мотиватора-соматизму, внаслідок чого утворено такі назви: *rabbit bandicoot* (тільки вуха тварини нагадують кролячі, бо є видовжені) або *elephant shrew* (видовжена мордочка тварини нагадує хобот слона). У номенах *Allen's mastiff bat* та *bulldog bat* застосовано знаки донорської зони СОБАКА, а саме назви порід собак, зважаючи на подібність морди кажана до собачої. Якщо аналогія стосується вигляду тварини в цілому, то у назві використовується мотиватор суфіксоїдного типу *-like*, що вказує на подібність тварин (*shrewlike tenrec*, *mouselike hamster*, *ratlike hamster*), але такий елемент не є обов'язковим (*rat hare*).

Досить поширеними є назви ссавців, мотиватори яких запозичено з назв частин тіла інших тварин. Наприклад, *winged-tailed otter* («*refers to the shape of the giant otter's tail*»), *long-beaked spiny anteater*, *African yellow-winged bat* або *feather-tail glider* («*...named because of its feather-like tail fringed with stiff hairs, which acts as a rudder during flight*»). У найменуванні *goose-beaked whale* уточнюється і сама тварина, що послужила базою для аналогії.

Англійські ННС застосовують і метафоричні позначення предикатів, властивих домену орнітофауни – назва роду *flying squirrels*. Мотиваційний механізм у цьому прикладі ґрунтується на зоровому гештальті, оскільки ці тварини не літають, а стрибають, затримуючись на деякий час у повітрі так, що візуально це нагадує політ («*Flying squirrels are actually gliding mammals incapable of sustained flight ... move with gliding leaps using parachute-like folds of skin along the sides of the body*»). Асоціативними мотиваторами англійських ННС на підставі слухових гештальтів стають предикати і з доменів інших ссавців, як у найменуванні *howling whale* («...*howl is the protracted, mournful cry of a dog or a wolf, or other like sound*»).

На гештальтній подібності ґрунтуються процеси метафоризації при вторинній номінації морських ссавців як наземних із вказівкою на загальну належність цих тварин до мешканців акваторій. До таких відносимо ННС *sea cow* (названу так за огрядність, повільність і неповороткість), *sea lion* («...*sea lions have disproportionately large necks and shoulders. This, coupled with longer, coarser hair on the neck and shoulders, gives them the appearance of having manes, as do lions*»), *sea-cat* (найменший морський ссавець у світі, має довгі окремі шерстини на морді, як вуса у kota) тощо. Належність до морських тварин може підкреслюватися гіперонімом іхтіофауни. Так, у найменуванні *cowfish* перша метафорична ономазіологічна ознака вказує на масивність, огрядність, а друга ознака *fish* є наслідком асоціації відростку на тілі тварини з плавцем риби. У номенклатурі іхтіофауни є омонімічна назва *cowfish*, де риба названа за масивним виглядом.

Актуальною для англійської номенклатури є донорська концептосфера АРТЕФАКТ. Аналогія з артефактами звичайно передбачає подібність за розміром, конфігурацією та формою частин тіла ссавця (*bottle-nosed porpoise* – «...*Their elongated upper and lower jaws form what is called a rostrum, or beak-like snout, which gives the animal its name*», *club-footed bat* – «...*The species called so...on account of the fleshy pads on the thumbs and soles of the feet which give it a firm foothold inside the bamboo*», *tube-nosed bat* – «...*have nostrils shaped like tubes that jut out about 1 inch*») або за їхньою функцією (*pocket mouse* – «...*gets its name from the fur-lined cheek pouches in which it carries its food*»). У родині кажанів досить активною є сфера військових артефактів, мотиватори якої у ННС можна кваліфікувати як результат сприйняття людиною кажанів як ворожих, «озброєних» проти людини: *Geoffroy's spear-nosed bat* («...*named for the nose-leaf, a well-developed piece of skin on top of the nose that is thought to aid in echolocation by emitting and increasing the sonar sounds*»), *sheath-tailed bat* («*They have short tails, which project through the tail membrane so that the latter forms a sheath*»), *shield-faced roundleaf bat* («*In this species there is a shield or bi-lobed structure behind the posterior noseleaf*»), Angola *epauletted fruit bat* («...*in which the male has tufts of pale hair on the shoulders*»).

Іноді зовні метафорична мотивація виявляється псевдомотивацією. У нашому матеріалі було виявлено приклад псевдомотивації за родом діяльності людини. Так, ссавець *fisher* майже не вживає риби, а тим більше не ловить її («*It feeds on small mammals, birds, carrion, and fruits. Despite its name, it does not catch fish, although it will eat them*»). Назва, імовірно, є англізованим французьким словом *fichet*, яке вживалося для опису шкірки тварини.

Підводячи підсумки, треба зазначити, що в результаті дослідження асоціативно-термінальної мотивації англійських номенклатурних найменувань ссавців ми встановили три головні донорські сфери, що постачають свої знаки до домену ссавців: ЛЮДИНА, ТВАРИНА, АРТЕФАКТ. Використання цих сфер свідчить про антропометричність, зооморфізм та предметоцентричність як головні принципи механізмів метафоризації. Перспективою нашого подальшого дослідження є комплекс

сний аналіз англійських номенклатурних найменувань ссавців, що уможливить більш цілісний погляд на відповідний фрагмент наукової картини світу англійського народу.

Бібліографічні посилання

1. **Рахилина Е. В.** Когнитивная семантика: История. Персоналии. Идеи. Результаты / Е. В. Рахилина // Семиотика и информатика : сб. науч. ст. – М., 1998. – Вып. 36. – С. 274–323.
2. **Селиванова Е. А.** Когнитивная ономазиология (монография) / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоцицентр, 2000. – 248 с.
3. **Селіванова О. О.** Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Дозвілля-К, 2006. – 716 с.
4. **Соколов В. Е.** Пятиязычный словарь названий животных. Млекопитающие. Латинский-русский-английский-немецкий-французский / В. Е. Соколов – 2-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1998. – 352 с.
5. **Телия В. Н.** Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М, 1988. – С. 173–203.
6. **Lakoff, George.** 1987. Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind. – Chicago : University of Chicago. – P. 276–278.
7. **Oxford English Dictionary** (2nd edition), volumes 1–20. – Oxford University Press, 1989. – 22 000 p.
8. **Wilson, D. E. & Reeder, D. M.** Mammal Species of the World: A Taxonomic and Geographic reference (3rd edition) volumes 1–2. – Johns Hopkins University Press, 2005. – 2, 142 p.
9. **Animal Diversity Web** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://animaldiversity.ummz.umich.edu/site/index.html>
10. **Longman Dictionary of Contemporary English** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ldoceonline.com/>
11. **Online енциклопедія Answers.Com** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.answers.com>

Надійшла до редколегії 10.06.09